

Ortodox positivisme og teoretisk statistik, rystet sammen med manglende praktisk erfaring er en farlig blanding

– En korrektion til »Kommentarer til en empirisk undersøgelse om kønsdiskriminerende reklame«

Preben Sepstrup

Niels J. Blunch og Kai Kristensen (B&K) har i artiklen »Kommentarer til en empirisk undersøgelse om kønsdiskriminerende reklame. (En varedeklaration til benifitse for den fortabte forbruger)« i forrige nummer af Økonomi og Politik rettet et voldsomt angreb mod baggrunden for en omfattende, men ellers ganske ordinær indholdsanalyse, som jeg har gennemført af den danske kommercielle annoncering i 1978.¹⁾ Jeg skal i det efterfølgende kommentere hovedpunkterne i dette angreb, idet jeg dog skal undlade at kommentere de for en videnskabelig metodisk artikel usædvanligt mange polemiske og ironiske islæt, og undlade at trætte læseren med de mange detaljerede kommentarer, som jeg brænder efter at fylde mange sider med. I stedet vil jeg gennem 7 hovedpunkter vise det uholdbare i B&K's voldsomme angreb og det totalt uvidenskabelige i deres generelle afvisning af alle undersøgelsens resultater.

Mine Kommentarer har den begrænsning, at jeg ikke diskuterer de generelle videnskabsteoretiske spørgsmål som ligger bag en del af de konkrete synspunkter i B&K's artikel eller inddrager undersøgelsens konkrete resultater. Begge dele ville være nødvendige for henholdsvis at perspektivere og realitetsvurdere B&K's kritik, men undlades for at demonstrere, at kritikken stort set kan tilbagevises på egne præmisser, altså uden at hverken perspektivere eller realitetsvurdere.

1. B&K konkluderer om undersøgelsens resultater uden at beskæftige sig med dem

Den fundamentale svaghed i B&K's artikel er, at den er af ren teoretisk natur uden empirisk tilknytning. Artiklen er en metodeanalyse uden hensyntagen til

1) Se Sepstrup, P.: En undersøgelse af mands- og kvindebilledet i den danske magasin- og dagspresseannoncering. I Kønsdiskriminerende reklame. Rapport afgivet af en af Forbrugerombudsmanden nedsat arbejdsgruppe, Forbrugerombudsmanden, København 1979 vedrørende analysens resultater og Sepstrup, P.: Reklame som socialisationsfaktor – teknisk rapport. Skriftserie E, nr. 10, Handelshøjskolen i Århus, Århus 1979, vedrørende analysens metode og teknik.

de konkrete vilkår og forudsætninger for undersøgelsesobjektet (undersøgelsen) og uden hensyn til eller vurdering af undersøgelsens resultater. Artiklens metode er ikke i overensstemmelse med forfatterens egen videnskabsteoretiske udgangspunkt. Metoden svarer til at diskutere, hvordan man rejser en stige op ad en mur uden i diskussionen at tage hensyn til stigenes højde, stigenes art, det grundlag stigen står på, murens art og højde m. m.

Det, der altså er afgørende for, at notatet ikke kan tages til indtægt for en forkastelse af resultaternes rimelighed, er at det ikke på nogen måde beskæftiger sig med disse resultater. Et blot overfladisk studium af undersøgelsens kodeskema vil vise, at resultaterne i overvejende grad er numeriske udtryk for stort set objektivt registrerbare forhold og i ubestridelig og hidtil ubestridt overensstemmelse med virkeligheden.

Resultaterne fra spørgsmålene 261, 262, 263, 264, 270, 271, 273, 274, 275, 277, 278, 285, 286, 294, 295, 296, 297, 298, 301, 304, 305, 306, 307, 310, 313, 314, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 331, 333, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 356, 357, 358, 362, 363, 367, 368, 369, 372, 373, 377, 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 409, 410, 411, 412, 413, 419, 427, 428, 429, 430, 431, 433, 434, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 446, 449, 452, 453, 454, 455 eller ca. halvdelen af de spørgsmål, der indgår i undersøgelsen af kønsrollerne, kan ikke med den sunde fornuft i behold bestrides. Besvarelsen af de resterende spørgsmål indebærer et moment af tolkning (der i enkelte tilfælde kan være ganske stort), men som skal ses i lyset af de klart fremlagte retningslinier, de opnåede reliabilitetskoefficienter og de meget enkle svarmuligheder: »ja«, »nej« og »usikkert«. Der findes ikke mange undersøgelser hvor resultaterne (bortset fra stikprøvefejl) for halvdelen vedkommende ikke har andre fejlkilder end eventuelt sjusk hos de i dataindsamlingen involverede personer.

Der er selvfølgelig resultater, der – set på baggrund af kodeskema, kodevejledning, reliabilitetskoefficienter, bearbejdning og tolkning – bør vurderes med forsigtighed. Men det ændrer intet ved de hovedlinier, der har været fremme i den offentlige debat, og som måtte indgå i de politisk administrative overvejelser som følge af undersøgelsesresultaterne.

Det må være rimeligt at spørge efter det saglige element i den nærmest afstumpede totale afvisning af alle resultaternes gyldighed, som indgår i B&K's konklusion.

Da jeg opfatter det som det afgørende i B&K's artikel, at de med betydelig autoritet og uden vaklen tillader sig at frakende mine resultater enhver værdi, skal jeg tillade sig at anføre nogle forhold, der naturligvis ikke er nogen dokumentation for pålideligheden af de opnåede resultater, men som dog kan stille et vist spørgsmålstejn ved B&K's sikre overbevisning om resultaternes totale fallit: 1) Tilsvarende resultater er opnået tidligere i en række mindre under-

søgelser baseret på helt andre metoder.²⁾ 2) Mine resultater stemmer overens med tilsvarende resultater fra Norge, Sverige, Holland, England og USA.³⁾ Den anvendte metode er udviklet parallelt med og delvist i samarbejde med tilsvarende norske og svenske projekter og er i overensstemmelse med og i delvis forlængelse af tilsvarende amerikanske studier.

2. B&K sætter ortodox positivisme = videnskaben

B&K fastlægger autoritativt og uden drøftelse eller vurdering af alternativer, hvad videnskabelig metode er. Det skulle være næsten unødvendigt at påpege, at der findes andre opfattelser, og at B&K's opfattelse langt fra er almindeligt accepteret.

Personligt mener jeg, at man med fordel i mange situationer kan støtte sig til den grundlæggende angrebsvinkel, der udspringer af de elementære og almene betragtninger, der indleder artiklen. Men jeg mener også, at en rigoristisk holden sig til disse synspunkter som det eneste acceptable let fører ud i et metodetyranni, der kan virke særdeles blokerende for ny erkendelse og for en udvikling af metoder tilpasset undersøgelsesobjektet.⁴⁾ Jeg mener samtidigt, at den ortodoxe positivistiske tilgang, som er artiklens videnskabsteoretiske udgangspunkt, har klare begrænsninger og finder det særdeles utilfredsstillende i betragtninger over videnskabelig metode ganske at udelade for eksempel mere udviklede former for positivisme, hermeneutiske metoder og de tilgange, der udspringer af den marxistiske videnskabsteori.

3. B&K bryder med lange traditioner uden argumentation

En række af de fremførte kommentarer – især omkring reliabilitetsproblemerne og kodernes funktion – er i realiteten ikke en kritik af det konkrete projekt, men af meget udbredte fremgangsmåder i empirisk forskning. Det er således

2) Se fx Fausing, Bent: Sanselighedens bytteværdi, Vindrosen nr. 4, 1973, og Togeby, Ole: Sådan lever week-end generationen. Analyse af en annonce i Klaus Kjølner (red.): Analyse af sprogbrug. Argumentation, Borgen, København, 1975.

3) Se fx Andrén, Gunner et al.: Rhetoric and Ideology in Advertising, Liber Förlag, Stockholm 1979; Andrén Gunnar og Nowak, Kjell: Gender Structures in Swedish Magazine Advertising 1950-1975, Working paper, EFI, Stockholm 1979; Belkaoui, Ahmed and Belkanoui, Janice M.: A Comparative Analysis of the Roles Portrayed by Women in Print Advertisements: 1958, 1970, 1972. Journal of Marketing Research, 13, May 1976; Courtney, E. Alice and Sarah W. Lockeretz: A Woman's Place: An Analysis of the Roles Portrayed by Women in Magazine Advertisements. Journal of Marketing Research, February 1971; Flick, Marjan: Kvinner i ramme. En innholdsanalyse av kjønnsroller i ukebladsreklame. Sociologisk Institut, Senter for mediaforskning, Universitetet i Bergen, Bergen, 1977. Yderligere eksempler findes i litteraturlisten i den i fodnote 1 omtalte tekniske rapport.

4) For en nøjere diskussion af dette se Sepstrup, P.: Methodological developments in content analysis – some theoretical reflexions and an empirical example. I Karl Erik Rosengren and Edgar Kleine (eds.): Scandinavian Content Analysis. Sage Annual Review of Mass Communication, Sage, New York, 1980 (under forberedelse). En dansk version fremkommer i Bidrag nr. 9, 1979, Odense Universitet.

en lang række af anerkendte undersøgelser og resultater og metodiske anvisninger, som der med en meget kortfattet argumentation sættes spørgsmålstegn ved.⁵⁾ Det kan principielt være rimeligt, men det er sjældent – om nogensinde – at man i en videnskabelig sammenhæng fremfører en så omfattende kritik uden grundig argumentation og gennemgang af en række undersøgelser og uden blot antydning af, hvad man stiller op i stedet for.⁶⁾

4. Det er for billigt at reducere 508 teoretisk forankrede registreringer af 4238 annoncer til en undersøgelse af de 5 koderes kvindepolitiske holdninger

Koderne i en indholdsanalyse spiller i princippet samme rolle som interviewere i en interviewanalyse. Man taler om interviewerfejl, og der må også regnes med koderfejl, som blandt andet kan hænge sammen med holdninger, der kan spille en rolle for opfattelsen af det kodede materiale og dermed for kategoriseringen. Disse fejlmuligheder forsøger man som i forbindelse med interviewerfejl at minimere gennem vejledning og kontrol. Man kan næppe meningsfuldt tale om nogen »korrekt« beskrivelse af et medieindhold, men man kan forsøge en ensartet beskrivelse, hvis forudsætninger er klargjorte og som er udtømmende og relevante i forhold til problemstillingen.

Kun på basis af et konkret materiale kan man sige noget om, hvorvidt det er lykkedes at eliminere eller minimere kodefejl. Hvis man ulejliger sig med at se på de spørgsmål, der er anvendt i undersøgelsen, fremgår det umiddelbart, at det er fuldstændig absurd at tale om at anvende en »kvindepolitisk holdning« på den helt overvejende del af de stillede spørgsmål. Ud fra deres egne kriterier for videnskabelighed indeholder B&K's artikel ikke skyggen af sandsynliggørelse for at kvindepolitiske holdninger har præget resultaterne.⁷⁾

5) Inden for indholdsanalysen kan dels henvises til de i fodnote 3 omtalte arbejder, dels til fx Ejbye-Ernst m. fl.: Aalborg Stiftstidende i lokalsamfundet. Institut for Presseforskning, Danmarks Journalisthøjskole, Århus 1975; Rosvoll, Berit: Miljø og roller. En innholdsanalyse av norske ukeblad. Institut for Presseforskning, Oslo Universitet, Oslo 1972; Rosengren, Karl Erik m. fl.: The Barsebäck Panic. Department of Sociology, Lund 1974; Siune, Karen: Structure and Content of the 1971 Election Campaign in Danish Radio and Tv, Stencil, Institute of Political Science, University of Aarhus, 1974; Siune, Karen og Bakke, Marit: Nyheder i radio og tv, Institut for Statskundskab, Århus Universitet, Århus 1972 og 1973; Westerstähl, Jørgen: Ljudradioens bevakning av händelserna i Portugal – en undersökning av Radionämnden. Statsvetenskapliga Institutionen, Göteborg Uiversitet 1976. Disse skandinaviske arbejder rummer yderligere en lang række henvisninger til udenlandske arbejder.

6) B&K negligerer også en række metodeværker, fx Berelson, B.: Content Analysis in Communication Research. Free Press, Glencoe, 1952; Gerbner, G. et al. (red.): The Analysis of Communication Content: Developments in Scientific Theories and Computer Techniques. Wiley and Sons, New York 1969; Hellevik, Ottar: Forskningsmetode i sociologi og statsvetenskap. Universitetsforlaget, Oslo 1977; Holsti, R. Ole: Content Analysis for the Social Sciences and Humanities. Addison-Wesley Publishing Company, Menlo Park, New York, 1969; Kassarian, H. Harold: Content Analysis in Consumer Research. Journal of Consumer Research. Vol. 4, No. 1, June 1977.

7) I deres argumentation negligerer B&K også det eneste foreliggende empiriske resultat på området Duker, J. M. and Tucker, L. R. Jr.: »Women's lib-ers« versus independent woman: A study of preferences for women's role in advertisements. Journal of Marketing Research, 14, 1977.

Det betyder ikke, at der ikke findes nogle spørgsmål, hvor det B&K kalder kvindepolitiske holdninger, ikke kan have spillet en rolle for tolkningen. Jeg er gennem eksperimenter ved at undersøge dette. I øvrigt har det hele tiden været min opfattelse, at i det omfang det ikke lykkedes at reducere tolkninger helt, ville det være at foretrække, at de blev foretaget med kvindelige øjne. Selv om man måtte være uenig i dette, synes jeg, at der er videnskabeligt uværdigt langt fra en sådan uenighed og til (i understreget form) at opstille en antagelse om, at der snarere er tale om en undersøgelse af de 5 koderes kvindepolitiske holdninger end af annoncerens indhold.

Det skal tilføjes, at B&K underbygger deres argumentation med en sammenstilling af et enkelt eksempel på afvigelser mellem koderne i forbindelse med noget 100 % objektivt måleligt og nogle få eksempler på perfekt reliabilitet i forbindelse med kategorier med et formodet stort element af tolkning. Denne i forvejen spinkle »bevisførelse« rokkes yderligere af den negligerede kendsgerning, at alle de 26 spørgsmål, der er blevet udelukket af undersøgelsen på grund af for lav reliabilitet, tilhører den sidste kategori.

5. B&K's behandling af reliabilitetsspørgsmålet byder ikke på andre alternativer end at undlade empiriske undersøgelser

Jeg er åben over for spørgsmålet om beregningsmetode for reliabilitetskoefficienter. Jeg har arbejdet en del med spørgsmålet og mener fortsat med rimelighed at kunne fastholde min argumentation i den tekniske rapport.

Det er yderst problematisk, at B&K i denne sammenhæng går over til almindelige nedvurderinger. Det er kedeligt, at de med deres teoretiske statistiske indsigt ikke forsøger at gennemføre den tolkning, jeg omtaler som vanskelig ved Scott-Hellevik formelen, og at B&K ikke viser forståelse for, at den egentlige vanskelighed er knyttet til kravet til koefficientens størrelse i forbindelse med denne formel. Det virkeligt vigtige spørgsmål er ikke det af B&K stillede (»Er denne reliabilitetskoefficient større end rene tilfældigheder kan begrunde«), men hvor meget kan man tillade koefficienten at afvige fra 1.

B&K skriver videre i denne sammenhæng: »Måske tror Sepstrup at have taget hensyn til den »tilfældige« reliabilitet ved kun at medtage spørgsmål med en ordinær reliabilitetskoefficient på mindst 0,80 i analysen? Grænsen er imidlertid fastlagt ganske arbitrært, og de statistiske konsekvenser af det gjorte valg ikke undersøgt«. (B&K's understregning).

Bortset fra den mærkelige insinuation vil jeg i denne sammenhæng vove mig ind på B&K's fagområde og notere følgende 3 punkter:

1) Selvfølgelig er grænsen på 0,80 for reliabilitetskoefficienten ganske arbitrær, således som det er anført i den tekniske rapport, hvor spørgsmålet om den arbitrære grænse diskuteres (med henvisninger til relevant litteratur), og hvoraf det selvfølgelig ganske tydeligt fremgår, at jeg ikke drømmer om, at dette har

noget med den »tilfældige« reliabilitet at gøre. Det er i øvrigt interessant, at det at holde sig til en konvention, således at andre i det mindste har et sammenligningsgrundlag, skal drejes til noget væsentligt kritisabelt. Grænsen er ikke – således som B&K antyder det – fastlagt af mig, men er valgt for at følge en almen og international konvention inden for indholdsanalysen, således som det også er omtalt i den tekniske rapport.

2) Jeg kan ikke tro, at det er meningsfyldt at tale om en statistisk konsekvens i forhold til reliabilitetskoefficienter parallelt med den statistiske konsekvens af valg af usikkerhedsgrænser.

3) Hvad er alternativet til denne kritik af en helt almindelig og ortodox fremgangsmåde andet end at undlade at gennemføre sådanne analyser?

B&K gør i forbindelse med reliabilitetsspørgsmålet et stort nummer ud af, at begrebet spørgsmål defineres som en variabels udfaldsrum. De må vide, at den teknik, de sigter til (opløsning af fx spørgsmålet om en annonces størrelse til en række spørgsmål, der hver omfatter et interval af størrelsesmuligheder) i forbindelse med den til vurderingen anvendte ja/nej/ved ikke teknik alene er bestemt af hensyn til det anvendte edb-program. Og det er fuldstændig uden praktisk betydning.

B&K finder det også både morsomt og teoretisk uforståeligt med afvigende reliabilitetskoefficienter i forbindelse med at 4 muligheder for illustrationens andel af annoncen optræder med forskellige reliabilitetskoefficienter. I praksis er det (sørgeligt) let at forstå. Der er tale om en objektivt målbar størrelse. De »morsomme« tal er udtryk for, at en eller flere kodere har sjusket grundigt. Reliabilitetstestet har fanget op, at dette kan lade sig gøre og tænder dermed en rød lampe for anvendelsen af denne variabel.

I forlængelse af dette tillader B&K sig at skrive: »Denne og andre underfundigheder – f. eks. . . . – gør rapporten til morsom læsning, *men styrker ikke troen på materialets anvendelighed til en videnskabelig belysning af reklamens mange facetter*«. (B&K's understregning). Den første »underfundighed« er den lige oven for omtalte. Den anden »underfundighed« – og flere nævnes ikke – er »at pulterkammeralternativet »andet« ofte udviser højere reliabilitet end de konkrete svarmuligheder.« Hvis man beskæftiger sig med analysens virkelighed er den anden »underfundighed« indlysende. Under »Andet« noteres fænomener, der næsten altid er ganske klare afvigelser fra de normalt forekommende eller i de enkelte uheldige tilfælde hyppigt forekommende fænomener, som ikke er blevet inkorporeret mellem de faste alternativer. Stor enighed er derfor ikke mærkelig.

6. Hypotesehiraki og kausalsammenhæng

B&K udviser i afsnit 4 en absolut mangel på vilje til at forstå tankegangen med det opstillede hypotesehiraki. Der er som fremhævet i den tekniske rapport

ikke tale om hypoteser, der er formuleret med det formål at blive testet i traditionel forstand, og i den offentliggjorte rapport opstilles og testes ingen hypoteser. Der foretages alene en ordinær beskrivelse. B&K's lange betragtninger om begrebsdannelse, hypotesetestning m. m. er sikkert interessante. De har bare ikke noget med den foreliggende undersøgelses virkelighed at gøre. Som fremhævet i den tekniske rapport er det såkaldte hypotesehiraki alene en fremgangsmåde til sikring af, at de empiriske registreringer er teoretisk funderede og dermed også til sikring af en meningsfuld tolkning. Jeg foretager ved hjælp af registreringerne en beskrivelse. Ved at beregne konfidensintervaller sikrer jeg mig så godt som muligt mod at denne beskrivelse præges af tilfældigheder. Ved hjælp af det, jeg kalder mit hypotesehiraki bringer jeg en forståelse ind i denne beskrivelse. Længere har jeg ikke villet gå i databehandlingen i en foreløbig rapport. Og længere vil jeg formodentlig heller ikke gå senere.

Det er rigtigt, at der i redegørelsen for de teoretiske udgangspunkter har ind sneget sig en kausalformulering. Det er vel imidlertid fundamentalt indlysende for en god vilje, at projektet ikke er beregnet på afprøvning af sådanne antagelser. I øvrigt er der tale om et indviklet spørgsmål af blandt andet kommunikationsteoretisk karakter, som en teoretisk metodediskussion i hvert fald ikke er egnet til at belyse.

7. Eksempler på manglende videnskabelig redelighed

a. Kritikken af den »åndelige bommert« p. 33 i den tekniske rapport er korrekt. Der er tale om elementær statistik. Hvis B&K's kritik virkelig er tænkt som en »varedeklaration« synes jeg imidlertid, at det er videnskabeligt uanstændigt at skrive: »Konsekvenserne heraf (af fejlreasonnementet p. 33, min tilføjelse) for konklusionerne i en rapport, der fortrinsvis har til formål at belyse kønsdiskriminering, dvs. forskelle i behandlingen af mænd og kvinder, vil vi overlade til læsernes fantasi!«, når det uden besvær kan konstateres, at fejlen har haft indflydelse i 2 tilfælde (»rejser personen«, $r = 0,62$ og »Indgår personen i en familiesituation«, $r = 0,72$), der er fuldstændig uden betydning for den samlede vurdering af resultaterne og for den diskussion, der har været ført om disse, og i 3 tilfælde i en del af den foreløbige rapport, som overhovedet ikke har været inddraget i den offentlige debat, nemlig afsnittet om de såkaldte mands- og kvindeannoncer.

b. Bemærkningen om de 5 koderes »alment kendte ensartede virkelighedsopfattelse«, der »næppe er i overensstemmelse med virkeligheden« er ikke blot en uartighed mod disse mennesker, men også fri fantasi. B&K har aldrig truffet 3 af de 5 kodere og kender kun de 2 andre af omtale. To af koderne har overhovedet ingen tilknytning til Handelshøjskolen og B&K har ingen forudsætninger overhovedet for at udtale sig om disse mennesker, der i øvrigt begge er hjemmearbejdende husmødre med og uden børn. I øvrigt adskiller de 5 kodere

sig, hvad angår såvel deres sociale baggrund, deres alder, deres uddannelse, deres beskæftigelse og – efter mit subjektive indtryk efter snart lang tids bekendtskab – også med hensyn til alment politiske og såkaldt kvindepolitiske holdninger.

Konklusion

B&K's artikel er et rent teoretisk arbejde, der begår den fundamentale fejl at slutte *alene* fra metodeteoretiske overvejelser til holdbarheden af en konkret analyse uden hensyntagen til de faktiske resultater og de konkrete vilkår for metodens anvendelse og uden hensyn til indholdsanalysens specifikke karakter, herunder dens hidtidige udvikling og den løbende intense metodeteoretiske diskussion, der foregår på såvel nationalt som internationalt plan omkring indholdsanalysen.

Artiklen beskæftiger sig ikke med den praktiske analyses virkelighed og indeholder ingen vilje til at acceptere mellemveje mellem det teknisk teoretisk perfekte (den teoretiske statistiks synspunkt) og det helt forkastelige. Da alt i den foreliggende undersøgelse naturligvis ikke er perfekt ud fra en teoretisk statistik og ortodox positivistisk synsvinkel, forkastes resultaternes anvendelighed totalt.

Artiklen har et betydeligt polemisk islæt og udviser en misundelsesværdig overbevisning om at vide, hvordan man producerer »rigtig« forskning. Det rummer ingen åbenhed for variation, udvikling, praktisk orientering og afprøvning af nye vinkler eller vilje til at forstå, at begreber og fremgangsmåder kan forstås ud fra andet end en rendyrket teoretisk statistisk, positivistisk metodeteoretisk synsvinkel.

Modsætningen til artiklens teoretisk isolerede angrebsvinkel er den praktiske forskers stræben efter at anvende de i forhold til problemstillingen bedst mulige fremgangsmåder. Konsekvensen af B&K's synsvinkel vil i uhyre mange tilfælde (også inden for andre videnskaber end samfundsvidenskaberne) være at udlade empirisk forskning.